

den stora pesten, stora städer och

Då och då kommer skräckrapporter om att ett nytt influensavirus kan ha korsat barriären mellan djur och människa i Sydostasien. Några dödsfall sågs ha inträffat, men sedan har lyckligtvis influensan stoppats innan den spridit sig. Men forskarna varnar ständigt: en dag kommer en stor epidemi att sprida sig runt jorden.

Digerdöden eller Svarta Döden som drabbade Europa 1347 – 49 kommer inte att slå till igen. *Yersinia Pestis*, den bakterie som orsakar böldpesten, är idag observerad och vi vet att den sprids via råttor och löss och botemedel finns. Hur många som egentligen dog när digerdöden slog till för första gången med början i Sydeuropa år 1347 har alltid varit omdebatterat. De väldiga dödstal som uppgivits i medeltida

krönikor har hittills betraktats med nästan rutinmässig skepsis av historiker som utgått från att medeltidsmänniskorna handskades lätt-sinnigt med siffror. Vanligtvis har man utan att egentligen ha några vidare belegg svept frågan åt sidan med ett vagt antagande om att ungefär 24–30 procent av Europas befolkning strök med i den första pestvågen i slutet på 1340-talet.

Nu har en envist grävande norsk professor, Ole J Benedictow, rest kors och tvärs genom Europa och studerat handlingarna och kastat dessa antaganden över bord. Den svarta döden

var den värsta katastrof som någonsin drabbat mänskligheten – minst 65 procent av Europas befolkning dog under de här åren, säger Benedictow. Han förbryllas över att ingen god sammanställning över pestens skördar någonsin gjorts. Däremot har särskilt under de senare åren en mängd lokala studier utförts i ett stort antal städer och landsändar i Europa. Studier som sedan stannat kvar i hembygden och inte nått vidare spridning. Benedictow säger sig, föga blygsamt, själv ha gjort den första systematiska och djupgående sammanställningen av de många lokala och grundliga studierna över pestens härjningar som legat ouppmärksammade där ute.

Bilden Benedictow lyckats sammanställa är förunderligt samstämmig vart han än vänder blicken. På alla platser där grundliga studier över register, krönikor, skattelängder och andra handlingar gjorts slutar dödsiffran vanligtvis kring 65 procent av befolkningen, ofta högre.

När den första pestvågen dragit fram och ebbat ut mot 1350 skulle alltså Europas befolkning ha reducerats från cirka 80 miljoner invånare till omkring 30!

Många har påpekat att pesten förvisso orsakade stora sociala omvälvningar, men det märkliga är att samhället inte kollapsade helt. Benedictow menar att den tidigare så låga uppskattningen av dödstalen beror på att 30 till 40 procent av folket i det kraftigt överbefolkade Europa bestod av ett namnlöst och icke bokfört landsortsproletariat, som ingen intresserade sig för. Det levde i hyddor i den yttersta misär, praktiskt taget utanför samhället. När pesten gallrade bland såväl hög som låg var överdödligheten något större bland de som var försvagade av den yttersta misären och också levde närmast råttor och löss.

Men döden skonade inte heller dem där uppe. Följden blev en kraftig social uppåttrörelse för praktiskt taget alla. Vakanta poster skulle fyllas, tomma hus och öde jordar skulle besättas. Detta innebar att antalet hushåll snart repade sig när fler fick råd och resurser att gifta sig och sätta bo. Detta har av eftervärlden tolkats som att dödsiffrorna var lägre än de i själva verket var. Makabert nog fick de människor som var kvar det bättre än någonsin tidigare, färre skulle dela på de resurser som nu fanns i överflöd. Arbetslönerna steg och man åt mycket bättre. De välgörande följderna av pesten höll i sig i nära hundra år och befolkningspyramidens bas fick det sedan inte lika bra förrän långt in på 1800-talet i Europa.

CANCERSTÄDER

Under lång tid efter digerdöden behövdes det inte byggas hus i städerna i Europa. Den tiden var ett avbrott i den ständiga stadstillväxt som kännetecknat den mänsk-

Fredrik den store

liga civilisationen sedan de första städerna uppstod i Mellanöstern för 6000 år sedan. En fascinerande essä över städernas historia och nutid har skrivits av den brittiske antropologen John Reader.

Redan för 5000 år sedan hade förmodligen staden Uruk 100 000 invånare. Den låg i det tvåflodsland, där nu de amerikanska stridsvagnarna rullar över fält som sedan länge blivit öknar. Uruk var inte bara världens första stad utan också den största på många tusen år. Städer uppstod med tiden överallt i odlingscivilisationerna, efter Mellanöstern i Indien, sedan i Kina och sist även i Centralamerika.

När européerna började göra sina världsomspännande upptäcktsresor, fann de städer vars like i prakt och storlek de aldrig sett. Marco Polo i Kina eller Cortéz i Mexico fann städer, som det senmedeltida Europa inte kunde konkurrera med. När Reader når vår egen tid mörknar berättelsen. Städerna var alltid motorer för ekonomisk utveckling och välstånd, där det fanns städer ökade välståndet. I vår tid har denna koppling bytts i sin motsats. Världens jättestäder ligger i de fattigaste länderna och har blivit parasitära cancersvulster på jordytan.

I mitten på förra seklet var de största städerna på jorden fortfarande New York och London, idag är New York den sista västerländska staden som hör till världens fem största. Och vem minns när Berlin var världens tredje största storstad?

INTE SÅ STOR FREDRIK

Berlins tid som världsstad blev kort, men grunden till stadens tid av betydelse i Europa lades av den gåtfulle preussiske monarken Fredrik II, på omdiskuterade grunder kallad "den store". Och diskuterar frågan gör den tyske historikern Johannes Kunisch, i vad som betecknats som den första uttömmande biografien av en fackhistoriker över Fredrik den store på flera generationer.

Det Kunisch finner stort hos Fredrik var möjligen hans osannolika envishet och hårdhet i motgången. Europa förlät honom aldrig att han inledde sin regering med att 1740 utan ursäkter utnyttja Österrikes försvagade situation vid ett tronskifte till att erövra Schlesien. Inte ens denna tid av machiavellisk realpolitik och tolerans inför kriget som politiskt medel underlät dock att fördöma Fredriks erövringskrig. Den framstod ingalunda som ett utslag av "storhet". Men med Kunisch kan

eftervärlden förundras över den militära talang som Fredrik besatt och som bidrog till att rädda honom. Stor var han också i sin förmåga att organisera Preussen till en uppborrdsmaskin som gav honom pengar att föra krig med.

För övrigt blir det inte mycket kvar av den förmenta storheten. Den flöjtspelande diletantan i Sans-Soucies hade en konventionell musiksmak och ignorerade de samtida musikaliska storheter som växte upp just i det tyskspråkiga området. Han älskade att bygga men hade också en retarderad arkitektursmak, som även den ignorerade samtidens utveckling. Den berömda filosofen på tronen skrev mest plattityder, och sedan han förgäves försökt få Voltaire att stanna kvar i Berlin var hans hov inte någon särskild musernas högborg. Hans konstsamling var slätstruken och innehöll de stora namn man skulle köpa. Ekonomiskt var han en konventionell merkantilist och Kunisch menar att han förmodligen snarare bromsade än gynnade Preussens ekonomiska utveckling genom sin klämfingriga regleringspolitik.

Stor blev han senare. Framst i den preussiska eftervärld, som i honom såg början på den hänsynslösa expansionspolitik, som hundra år senare skulle få till följd, att Preussen härskade över två tredjedelar av befolkningen i det andra Tyska riket. En storhet som inte var till glädje för någon, utom möjligtvis de hohenzollerska arvtagarna under en historisk parentes.

Lars Fimmerstad (lars.fimmerstad@telia.com) är frilansskribent och författare.

BOKFAKTA

The Black Death 1346 – 1353, The Complete History
Ole J. Benedictow
Boydell Press, 2004

Cities
John Reader
William Heinemann, Random House, London 2004

Friedrich der Grosse, Der König und seine Zeit
Johannes Kunisch
C.H. Beck, München, 2004